

С.С. Арабаджи

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ГРЕЦЬКИЙ СУД: СФЕРИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Розглянуто структуру Маріупольського грецького суду та зміни, які відбувалися впродовж часу його функціонування. Охарактеризовані основні сфери діяльності цієї установи, визначені напрямки відповідальності. Проаналізовані інформативні можливості матеріалів Маріупольського грецького суду щодо дослідження повсякденного життя грецької спільноти Приазов'я. Показано, що серед важливих проблем функціонування суду були: довгий розгляд справ, іноді безвідповідальне ставлення чиновників до своїх службових обов'язків, вплив заможних членів грецької громади на прийняття рішень на їх користь.

Ключові слова: *Маріупольський грецький суд, греки, Приазов'я.*

З часу переселення греків з Криму до Приазов'я важливу організаційну роль у житті громади відіграв Маріупольський грецький суд. Ця установа була створена згідно 5 пункту документу «Жалованная грамота христіанам греческого закона, вышедшим из Крыма в Азовскую губернию на поселение» від 21 травня 1779 р., що дозволяв грекам-переселенцям мати свій суд і внутрішню поліцію з виборних представників народу на підставі загальних державних законів, але компетенція суду поширювалася лише на греків [12].

Діяльність Маріупольського грецького суду неодноразово ставала об'єктом дослідження українських дослідників. Історикиня А. Гедьо проаналізувала інформативні можливості актових документів суду, використання комплексного підходу, дозволило авторці розширити наукову розробку теми та простежити певні паралелі в історичній долі ніжинської та маріупольської громад [4]. М. Подгайко в своїй дисертаційній роботі «Самоврядування грецьких громад в Україні (сер. XVII – 70-ті рр. XIX ст.)» з'ясувала організаційні засади та механізм функціонування органу самоврядування [13]. С. Арабаджи дослідила діловодні та публічно-правові актові матеріали Маріупольського грецького суду, визначила їх інформативну цінність для вивчення повсякденного життя греків Північного Приазов'я [1; 2; 3]. Аналіз історіографії засвідчив, що проблеми функціонування Маріупольського грецького суду жодного разу не були виділені в окрему тему наукового пошуку, що і стало мотиваційним чинником цього дослідження.

Джерельна база обраної проблеми представлена актовими, діловодними, судово-слідчими документами та джерелами особового походження. На даний час матеріали грецького суду зберігаються у фонді «Маріупольський грецький суд» (ф. 1576) Центрального державного історичного архіву України в м. Києві та фондах Маріупольського краєзнавчого музею. Внаслідок звернень греків до посадових осіб або установ, що представляли державну владу, утворився значний масив справ, які розкривають наболілі проблеми грецького населення, зокрема і відносини з чиновниками Маріупольського грецького суду. Зберігаються ці справи у Державному архіві Одеської області та в Російському державному історичному архіві, залежно від того, до кого зверталися греки.

Однією з особливостей внутрішнього життя грецьких поселенців було те, що у правовому полі вони всі визнавалися рівноправними. Маріупольський грецький суд розпочав свою роботу 28 червня 1780 р. згідно указу Катерини II [15, арк. 1 зв.] і виконував адміністративні й поліцейські функції, а також вів судові справи. У суді всі справи вирішувалися колегіально, за закритими дверима. Столів у суді було шість: карний, громадський, слідчий, господарський, сирітський та поліцейський [11, с. 109].

Основними напрямками діяльності суду були: судочинство в цивільних справах, в яких брали участь греки; слідство та допит в кримінальних справах; поліцейська справа – таємний нагляд, здійснення розшуку, затримання злочинців та взяття під варту; митний контроль; виконання секретних постанов губернського правління – розшук збіглих арештантів, фальшивомонетників тощо; контроль за господарськими справами, складання звітів щодо економічного розвитку округи. За наказом суду в кожному селі була затверджена поліція для нагляду за порядком. В поліції служили російські урядовці [5, с. 63].

Численні документи Маріупольського грецького суду відображають не тільки строкату мозаїку проблем повсякденного життя грецької спільноти, а й насичені важливими відомостями з етнопсихології греків та їх світосприйняттям. Актові матеріали суду дозволяють виявити конфлікти всередині грецької общини, дослідити причини невдоволення греків діями призначених осіб (урядників) і методи опору їм, доповнити уявлення про повсякденні форми селянського протесту тощо. Значна частина документів Маріупольського грецького суду розкриває економічне становище, стан розвитку господарства, матеріальну забезпеченість грецьких мешканців зокрема і сіл в цілому. Опрацювавши справи Маріупольського грецького суду можна з'ясувати питання щодо об'єктів нерухомої власності греків (торгові лавки, млини, хутори, рибні заводи тощо), стосовно прибутку, який отримували та труднощів, з якими стикалися у господарській діяльності. Матеріали грецького суду містять відомості про кількість худоби у кожному населеному пункті, щодо виробництва сала, вовни та використання цієї продукції для власних потреб, стосовно вирощування та використання для домашніх потреб зернових культур і багато іншої інформації. Ряд справ суду висвітлює питання щодо податків, які платили греки.

Судово-слідчі матеріали Маріупольського грецького суду дозволяють проаналізувати проблеми девіантної поведінки, достовірно відобразити її місце та вагу в повсякденному житті греків, а також простежити соціальні відхилення в середовищі грецького населення Північного Приазов'я. Матеріали справ надають інформацію стосовно кримінальних злочинів, що скоювали грецькі переселенці, за які злочини їх найчастіше засуджували, який вирок виносився і яке покарання назначалося. Необхідно зазначити, що в грецькому суді всі справи вирішувалися згідно законів Російської імперії, але й не поодинокими були випадки, коли при вирішенні питання керувалися і нормами звичаєвого права, успадкованими ще з Криму [11, с. 110]. Умовно справи можна поділити на дві групи: перша – справи, в яких перелічені всі кримінальні «дела» відкриті і вирішені за рік, і друга – безпосередньо матеріали зібрані по одній справі.

Штат грецького суду складався з голови, чотирьох засідателів та секретаря. У середині XIX ст. штат суду складався з голови, трьох засідателів, секретаря та підпорядкованих йому столоначальників. За звичаєм, одному з засідателів доручались поліцейні обов'язки, другому – слідчі, третьому – скарбничі. Крім секретаря і столоначальників, інший склад суду обирався грецькими переселенцями на трирічний термін. Для цього раз у три роки кожне з грецьких сіл відправляло до м. Маріуполя двох уповноважених, які разом з представниками міста обирали голову та трьох членів суду [5, с. 63].

Склад Маріупольського грецького суду був представлений тільки етнічними

греками. Це мало як свої позитивні моменти, так і негативні. Позитивним було те, що грецьке населення, обирало до органів самоврядування осіб, які користувалися авторитетом і повагою в суспільстві. Серед негативних моментів варто виокремити наступні: купці і багаті скотарі мали великий вплив на засідателів грецького суду й відповідно на прийняття рішень; посадовці суду часто затягували розгляд справ, в результаті чого, затримані дуже довгий термін залишалися під вартою; іноді чиновники халатно ставилися до виконання своїх посадових обов'язків, а також зловживали своїм службовим становищем.

Яскравим прикладом халатного ставлення до своїх обов'язків є матеріали справи «Дело по жалобе мещанина Логофетова на членов Мариупольского Греческого суда, содействовавших неизвестного звания чиновнику Ильяшенко причинить просителю истязания» [8]. З приватно-публічних документів цієї справи дізнаємося, що з міщанином М. Логофетовим трапився неприємний інцидент. У своєму проханні до Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора М. Логофетов виклав суть справи. Згідно неї 6 квітня 1863 р. до нього підійшов засідатель грецького суду Оксюзов і запросив його до цього закладу. У суді М. Логофетов, який був його колишнім засідателем, побачив голову суду Попова, засідателів Гонжи і Хазанжи, секретаря й виконуючого обов'язки стряпчого Хартахая, а також чоловіка, який назвався Григорієм Ільяшенком. Останній був у Логофетова напередодні з пропозицією вирішити питання щодо скарги на нього купця Піддубного за 50 або 100 руб. Але оскільки останній відмовився від цієї пропозиції, Ільяшенко погрожував завдати йому шкоди [8, арк. 10 зв.].

На підставі протоколу, що був складений у Маріупольському грецькому суді за підписами членів, і секретаря цієї установи, і Г. Ільяшенка, який видавав себе за уповноваженого государя імператора Олександра Миколайовича, М. Логофетова оголосили заарештованим. Його звинуватили у вбивстві і грабунку, позбавили всіх станових прав і наказали вислати до Сибіру на Алтайські копальні. Після оголошення вироку, міщанину зв'язали руки, посадили на стілець і запрошений цирульник оголив йому півголови (хоча згідно існуючого закону голити голову заборонялося), одягли як висланого каторжника, закували у ножні кайдани й під суворою вартою провели по всіх головних вулицях міста, після чого замкнули у в'язниці. У заарештованого М. Логофетова відібрали ключі від скрині, в якій зберігалися гроші, а його майно охороняла поліцейська варта [8, арк. 12].

З документів справи дізнаємося, що через деякий час члени грецького суду отримали телеграму начальника Катеринославської губернії, в якій зазначалось, що М. Логофетов невинний, після чого його звільнили з в'язниці, натомість Ільяшенка взяли під арешт. Про цей резонансний випадок написало декілька газет, внаслідок чого ця справа дійшла до Сенату. Після її розгляду 19 квітня 1866 р. було видано імператорський указ з Сенату до Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора, згідно з яким справу для винесення вироку передали до Катеринославської кримінальної палати [8, арк. 63].

У повсякденному житті греки досить часто стикалися з проблемою довгого розгляду справ у грецькому суді. З моменту прийняття у суд паперів і до вирішення питання зазвичай проходило багато часу. Бували навіть випадки, коли греки писали Новоросійському генерал-губернатору скарги на Маріупольський грецький суд через довгий термін розгляду справ або внаслідок зловживання засідателями своїм службовим становищем. Для прикладу можна навести «Дело по жалобе Мариупольского мещанина Спиридона Харитоновна на медленное производство дела о волах, захваченных у него мещанами Константином и Саввою Сухчаранами» [9], «Дело по прошению Мариупольского купца Николая Трифильева о скорейшем окончании дела о разорении

его рыболовных заводов» [7], «Дело о предании суду бывшего заседателя Мариупольского Греческого Суда Балабанова за притеснения сделанные им бывшему смотрителю греческого селения Бешева Губернскому Секретарю Константину Городину» [10], що зберігаються у Держархіві Одеської області.

Матеріали наступної справи яскраво висвітлюють як іноді працювали засідателі Мариупольського грецького суду. В червні 1857 р. м. Мариуполь відвідав Таганрозький градоначальник і звернув увагу на те, що більша частина в'язнів місцевої в'язниці «содержаться или за неимение письменных видов или за просрочку оных». Після ревізії цих справ, що знаходилися у засідателя грецького суду Бахалова, градоначальник побачив, що з 54-х справ тільки 5 були в роботі, по всім іншим справам ніякої переписки не було (хоча деякі в'язні утримувалися ще з 1856 р.) [6, арк. 1]. Градоначальник був неприємно здивований таким станом речей, тому особисто и через грецький суд попередив Бахалова, щоби він «в точности выполнял возлагаемые на него поручения с предварением, что если и после этого он дозволит себе малейшую медленность в подобных делах, то неминуемо будет предан суду» [6, арк. 1 зв.]. Але Бахалов не дивлячись на попередження, зовсім не змінився, тому градоначальник викликав його у Таганрог і на нетривалий час заарештував, після чого знову зробив попередження.

Після повернення у Мариуполь засідатель під приводом хвороби не приступив до праці, хоча, коли до нього було відіслано городского лікаря Погоського «для освитедельствования» з'ясувалось, що він цілковито здоровий, в чому він і сам йому зізнався [6, арк. 2 зв.]. Крім цього Бахалов грубо розмовляв, як з чиновниками суду, так і з підсудними, а також зловживав та перевищував службові повноваження. Внаслідок чого Таганрозький градоначальник зазначив, що Бахалова необхідно судити по статтям 370, 377, 391, 441, 442 і 443 кримінального уложення про покарання і доповнив, що «при совокупности же поступков подвергается одному тягчайшему из наказаний определенных в сих статьях и именно лишению всех прав состояния и ссылке в Сибирь на поселение, или же ссылке на житье в Томскую или Тобольскую губернии, и кроме сего, как купец 3-й гильдии и телесному наказанию» [6, арк. 3]. В результаті Бахалова зняли з посади, а його справу передали на розгляд в Катеринославську кримінальну палату.

Аналіз джерел доводить, що повільний розгляд справ у Мариупольському грецькому суді був майже «нормою». У 1869 р. під час проведення ревізії секретар 2-го відділення 5-го департаменту Сенату Колбой зазначав, що папери, які надходили до суду довгий час залишалися без руху у реєстраторів; чиновники, які отримали справи не квапилися записувати їх у настільні журнали, тому справи лишалися без руху цілі роки; члени суду місяцями тримали у себе не тільки «прошения» приватних осіб, а й офіційні папери, і не здавали їх для запису тощо. Крім цього він підкреслив, що за 1867-1868 рр. рішення по жодній справі прийнято не було [11, с. 111].

Негативні аспекти роботи Мариупольського грецького суду знайшли своє відображення і в матеріалах особового походження. Цінним джерелом є подорожні нотатки І. Христофоровича-Лобко, які були опубліковані у 1871 р. При підготовці рукописів автор використовував власні спостереження під час подорожі та навів деякі відповіді на свої запитання мешканців Мариуполя та грецьких селищ. У подорожніх нотатках автор звернув свою увагу на діяльність Мариупольського грецького суду. Як на взірць «швидкого» ведення справ у колишньому суді, Христофорович-Лобко вказав на одну справу, передану йому одним з чиновників суду. Згідно матеріалів справи, один грек скаржився грецькому суду на годувальницю, яка недогодувавши дитину, пішла від неї. Суд почав розглядати справу і, через 20 років, вирішив: годувальниці повернутися до грека й догодувати дитину. На жаль, ця дитина була вже одружена [14, с. 223].

У 1869 р. грецький суд було скасовано й відкрито земство для Маріупольської округи та мирові установи в м. Маріуполі та в окрузі з приєднанням до нього Таганрозького окружного суду.

Таким чином, основні сфери діяльності Маріупольського грецького суду охоплювали справи кримінального характеру (слідство, допити); судочинство в цивільних справах; контроль та облік економічних питань розвитку округу та кожного грецького поселення окремо; поліцейські справи; митний контроль тощо. Проблеми функціонування грецького суду були пов'язані зі складом цієї установи: заможні греки часто використовували важелі фінансового та особистісного впливу на прийняття рішень на свою користь. Крім того, чиновники суду дуже халатно ставилися до виконання своїх обов'язків: документи довгий час не реєструвалися, розгляд справ навмисно затягувався.

Список використаної літератури

1. Арабаджи С. С. Діловодні матеріали Маріупольського грецького суду як джерела з історії повсякденного життя грецького населення Північного Приазов'я / С. С. Арабаджи // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Історія. – 2012. – Т. 171, Вип. 159. – С. 102-106 ; Arabadzhy S. S. Dilovodni materialy Mariupolskoho hretskoho sudu yak dzhherela z istorii povsiakdennoho zhyttia hretskoho naseleння Pivnichnoho Pryazovia / S. S. Arabadzhy // Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]. Ser. : Istoriia. – 2012. – Т. 171, Vyp. 159. – S. 102–106.

2. Арабаджи С. С. Повсякденне життя грецького населення Північного Приазов'я кінця XVIII – початку XX ст.: джерелознавчий аспект : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 / Світлана Сергіївна Арабаджи; Донецький національний університет. – Донецьк, 2012. – 262 с. ; Arabadzhy S. S. Povsiakdenne zhyttia hretskoho naseleння Pivnichnoho Pryazovia kintsia KhVIII – pochatku KhKh st.: dzhereloznavchyi aspekt : dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.06 / Svitlana Serhiivna Arabadzhy; Donetskyi natsionalnyi universytet. – Donetsk, 2012. – 262 s.

3. Арабаджи С. С. Публічно-правові актові матеріали Маріупольського грецького суду як інформативні джерела з повсякденного життя греків Північного Приазов'я / С. С. Арабаджи // Історичні і політологічні дослідження. – 2014. – Вип. 3–4. – С. 132–137; Arabadzhy S. S. Publichno-pravovi aktovi materialy Mariupolskoho hretskoho sudu yak informatyvni dzhherela z povsiakdennoho zhyttia hrekiv Pivnichnoho Pryazovia / S. S. Arabadzhy // Istorychni i politolohichni doslidzhennia. – 2014. – Vyp. 3–4. – S. 132–137.

4. Гедьо А. Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII–XIX ст. / А. Гедьо. – Київ, 2005. – 416 с. ; Hedo A. Hretski hromady Nizhyna ta Pivnichnoho Pryazovia v aktovykh materialakh seredyny XVII–XIX st. / A. Hedo. – Kyiv, 2005. – 416 s.

5. Гедьо А. Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.) / А. Гедьо. – Київ, 2001. – 245 с. ; Hedo A. Dzhherela z istorii hrekiv Pivnichnoho Pryazovia (kinets XVIII – pochatok XX st.) / A. Hedo. – Kyiv, 2001. – 245 s. .

6. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 196, спр. 1403 ; Derzharkhiv Odeskoi oblasti, f. 1, op. 196, spr. 1403.

7. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 197, спр. 1177 ; Derzharkhiv Odeskoi oblasti, f. 1, op. 197, spr. 1177.

8. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 95, спр. 174 ; Derzharkhiv Odeskoi oblasti, f. 1, op. 95, spr. 174.

9. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 97, спр. 316 ; Derzharkhiv Odeskoi oblasti, f. 1, op. 97, spr. 316.

10. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 99, спр. 232 ; Derzharkhiv Odeskoi oblasti, f. 1, op. 99, spr. 232.

11. Мариуполь и его окрестности / Изд. почет. попечителя Д. А. Хараджаева. – Мариуполь : Типогр. А. А. Франтова, 1892. – III, 461, 55, VIII с. ; Mariupol i ego okrestnosti / Izd. pocheta. popochitelya D. A. Kharadzhaeva. – Mariupol : Tipogr. A. A. Frantova, 1892. – III, 461, 55, VIII s. ;

12. Мариупольський краєзнавчий музей, фонди, спр. 3471-Д. ; Mariupolskyi kraieznavchyi muzei, fondu, spr. 3471-D.

13. Подгайко М. К. Самоврядування грецьких громад в Україні (середина XVII – 70-ті рр. XIX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Марія Костянтинівна Подгайко; Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2006. – 19 с. ; Podhaiko M. K. Samovriaduvannia hretskykh hromad v Ukraini (seredyna KhVII – 70-ti rr. KhIKh st.) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 / Mariia Kostiantynivna Podhaiko; In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. – Kyiv, 2006. – 19 s.

14. Христофорович-Лобко И. Очерки Мариупольского округа / И. Христофорович-Лобко // Ведомости Таганрогского градоначальства. – 1871. – № 38. – С. 223 ; Khristoforovich-Lobko I. Ocherki Mariupolskogo okruga / I. Khristoforovich-Lobko // Vedomosti Taganrogskogo gradonachalstva. – 1871. – № 38. – S. 223

15. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 157, оп. 1, спр. 3 ; Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi, f. 157, op. 1, spr. 3.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2016 р.

S. Arabadzy

MARIUPOL GREEK COURT: FIELDS OF ACTIVITY AND FUNCTIONING PROBLEMS

The article examines the structure of Mariupol Greek court and the changes taking place in the course of its functioning. It was determined that there were six departments in the court: criminal, public, investigative, economic, orphan and police ones. The article gives the characteristics of the basic fields of activities of this institution: legal proceedings in public cases in which the Greeks were engaged; investigation and interrogation in criminal cases; police activity – secret watching, inquiries, apprehension and detention of criminals; customs supervision; execution of secret decrees of province administration – search of fugitive convicts, counterfeiters etc; economic cases supervision, drawing up reports as to economic development of the neighbourhood. According to the court decree every village had assigned police staff for order monitoring. Russian officials worked in the police.

The stuff of the Greek court was comprised of a chief of the court, four assessors and a secretary. In the middle of the XIX century the stuff of the court included a chief of the court, three assessors, a secretary and heads of departments subordinate to him. As usual one of assessors was charged with the police responsibilities, the second – with investigation ones, the third – with financial duties. Except the secretary and the heads of departments court officials were elected by the Greek resettlers for the three-year term. For this purpose once in three years every Greek village sent to Mariupol city two commissioners who together with the city representatives elected a chief and three court members. The stuff of Mariupol Greek court was represented only by the ethnic Greeks.

The informative potential of Mariupol Greek court materials in regard to examining Pryazovya Greek community everyday life was analysed in the article. The Greek court functioning problems were connected with the stuff of the institution. Well-off Greeks often used financial and personal influence in resolving to their advantage. Besides, in everyday life Greeks quite often faced the problem of long legal investigation in the Greek court. The period from the document acceptance to case settling usually took much time. There were some occasions when Greeks wrote complaints to Novorosiya Governor-general against Mariupol

Greek court because of long term of legal investigation or assessors' abuse of their official position.

Key words: *Mariupol Greek court, Greeks. Pryazovya.*